

Transition and its Demographic Impact

TRANZIȚIA ȘI IMPACTUL SĂU DEMOGRAFIC

VASILE GHETĂU

New demographic trends are identified in Romania: a sharp decrease of birth-rate (about one third from 1989 to 1993), stable rates of marriage and divorce, a steady increase in the migration flow from urban to rural areas, an overall decrease of Romanian population. However, these ought to be considered as short term trends, which can hardly be extrapolated.

Schimbările pe care le-a cunoscut societatea românească după decembrie 1989 au modificat considerabil demografia României prin evoluții mai mult sau mai puțin surprinzătoare ale variabilelor demografice. Putem detecta în aceste evoluții continuări ale tendințelor anterioare, dezvoltări, firești în noul context, ale unor acumulări făcute într-o perioadă mai mare de timp și, în același timp, mișcări imprevizibile rezultate din circumstanțe și realități imprevizibile. Deși în ansamblul lor evoluțiile din ultimii patru ani sunt negative, cred că am trata și califica prea simplu o situație care nu poate fi desprinsă de profunzimea, amploarea și duritatea perioadei istorice pe care o traversează România și, poate, nu prezentul și viitorul apropiat al acestei situații demografice ar trebui să preocupe factorii de decizie și specialiștii domeniului, ci mai degrabă termenul lung.

Previzibila scădere a fertilității

Evoluția sinuoasă a fertilității românești în deceniile precedente a reținut atenția specialiștilor străini și calificativul de "laborator demografic" atribuit țării noastre corespundea de fapt unei situații unice în care guvernarea credeau că pot dirija evoluția unui fenomen atât de complex prin măsuri legislative restrictive asupra avortului, făcând abstracție de determinarea socio-economică și culturală a fenomenului. Nivelul fertilității s-a menținut în aceste condiții peste media europeană, dar consecințele pe termen

TRANZIȚIA ȘI IMPACTUL SĂU DEMOGRAFIC

lung - demografice și economice - ale marilor variații pe care le-a cunoscut fertilitatea după anul 1966 au fost doar parțial și superficial evaluate.

Era evident, la începutul anului 1990, că abrogarea brutalei legislații restrictive asupra avortului va conduce la o scădere rapidă a numărului de nașcuți dar era hazardant a avansa valori. Astăzi cunoaștem evoluțiile.

Tabel 1

România. Evoluția numărului de nașcuți, 1989 - 1993

Anul	Număr nașcuți	Nașcuți la 1000 loc.	Scăderi în anii 1990-1993		
			Față de anul precedent	Față de anul 1989	Număr nașcuți în procente
1989	369.544	16,0	-	-	-
1990	314.746	13,6	-54.798	-54.798	-14,8
1991	275.275	11,9	-39.471	-94.269	-25,5
1992	260.393	11,4	-14.882	-109.151	-29,5
1993	249.000 ^a	10,9(P)	-11.393	-120.544	-32,6

(P) - Date preliminare

Fie că ne referim la dinamica numărului de nașcuți sau a ratei natalității, suntem în prezența unei scăderi drastice, de o treime, în perioada 1989 - 1993, ceea ce înseamnă în materie de evoluție comparativă europeană trecerea României din grupa țărilor cu valorile cele mai ridicate în aceea a țărilor cu natalitatea cea mai scăzută (alături de Bulgaria, Germania, Grecia, Italia și Spania). Indicatorul conjunctural al fertilității a fost în anul 1992 de numai 1,5 copii la o femeie, departe atât de nivelul din 1989 (2,2) cât și față de cel reclamat de simpla înlocuire a generațiilor (2,1).

O analiză sumară a felului în care s-a produs scăderea numărului de nașcuți în funcție de grupa de vârstă a mamei și rangul născutului relevă aspecte nu lipsite de interes. Apare oarecum surprinzător faptul că la o scădere a numărului total la nașcuți de 30 la sută în perioada 1989 - 1992, scăderea înregistrată la femeile sub 25 ani este numai 16 la sută, deci aproape jumătate din cea medie. La fel de semnificativ este și faptul că nașcuții de rangul 1 au scăzut în aceeași perioadă cu numai 3 la sută. Aceste evoluții

pot constitui argument pentru teza că scăderea numărului de nașcuți nu s-a făcut decât în mod secundar prin renunțarea la primul copil sau amânarea venirii acestuia, contribuția majoră la scădere revenind evitării (renunțare sau amânare) copiilor de rangul 2 și peste.

2. "Suspecta" stabilitate a nupțialității și divorțialității

Dacă fertilitatea a evoluat net descendent, nupțialitatea și divorțialitatea sunt fenomene demografice care, în mod oarecum surprinzător, nu au cunoscut schimbări majore după 1989.

Tabel 2

România. Evoluția nupțialității și a divorțialității, 1989 - 1993

Anul	Căsătorii			Divorțuri			
	Număr	La 1000 loc.	Indicatorul conjunctural al nupțialității femeilor ^a	Număr	La 1000 loc.	La 100 căsătorii	Indicatorul conjunctural al divorțialității ^{xx}
1989	177.943	7,7	0,88	36.008	1,56	20,2	0,21
1990	192.652	8,3	0,94	32.966	1,42	17,1	0,19
1991	183.388	7,9	0,87	37.031	1,60	20,2	0,21
1992	174.593	7,7	0,86	29.290	1,29	16,8	0,16
1993 ^a	161.600	7,1	n.a.	31.100	1,40	18,1	n.a.

(P) - Date preliminare

x - căsătorii la o femeie celibatară

xx - divorțuri la o persoană căsătorită

n.a. - Date nedisponibile

În cazul nupțialității, fenomenul se află în acești ultimi ani sub influența pozitivă a dimensiunii și structurii pe sexe și vârste a populației în vârstă de 20-30 ani, unde se încheie aproximativ 80 la sută din căsătorii și unde predomină în acești ani generațiile născute după anul 1966. De reținut că valoarea indicatorului conjunctural al primo-nupțialității - 0,9 căsătorii la o femeie celibatară - relevă o intensitate foarte ridicată a nupțialității, caracteristică definitorie a

modelului românesc al căsătoriei. Nu trebuie însă uitată menționata conjunctură de excepție a pieței căsătoriei în acești ani pentru că dacă analiza se transferă pe planul longitudinalului observăm că, de fapt, asistăm la o modificare atât a calendarului, cât și a prevalenței nupțialității generațiilor feminine născute după 1960. Dacă în generația 1961 până la vârsta de 25 ani s-au căsătorit 78 la sută dintre femei, indicatorul coboară la 60 la sută la generația 1968. Nu putem ști, acum, dacă suntem în prezența unei schimbări de comportament demografic sau dacă marile dezechilibre din dimensiunea generațiilor anilor '60 au perturbat de o manieră exogenă fenomenul. O vom putea însă ști peste 5-10 ani când generațiile respective își vor fi epuizat, practic, potențialul de primo-nupțialitate. Oricum însă modificările de până acum nu schimbă semnificativ prevalența ridicată a nupțialității în țara noastră, dar sunt de așteptat evoluții noi în viitor.

Schimbările pe care le-a cunoscut societatea românească după decembrie 1989 nu au influențat - până acum - evoluția divorțialității, cel puțin la nivelul indicatorilor uzuali, fenomenul manifestând stabilitate la un nivel ce poate fi apreciat drept moderat: 30 - 35 mii divorțuri anual, ceea ce reprezintă în jur de 20 divorțuri la 100 căsătorii, respectiv 1,5 divorțuri la 1000 locuitori. Rămâne de văzut dacă simplificarea formalităților de desfacere a căsătoriei nu va afecta evoluția fenomenului.

3. Reacția tardivă, dar previzibilă a mortalității

Mortalitatea populației este fenomenul demografic cel mai stabil în evoluții pe termen scurt și mediu, mecanismele interne care îi determină nivelul având o inerție particulară și concretizându-și acțiunea cu un anumit

decalaj în timp față de momentul schimbării factorilor socio-economici determinanți. Aceasta și explică evoluția fenomenului după 1989.

Tabel 3

România. Evoluția numărului de decese, 1989-1993.

Anul	Număr decese	Decese la 1000 loc.	Schimbări în anii 1989-1993		
			Față de anul precedent	Număr decese	În procente
1989	247.306	10,7	-	-	-
1990	247.086	10,6	-220	-220	-0,1
1991	251.760	10,9	4674	4454	1,8
1992	263.855	11,6	12095	16549	6,7
1993*	264.000	11,6	145	16694	6,8

(P) - Date preliminare

Creșterea ce poate fi constatată în 1992, comparativ cu nivelul din 1989, se situează la vârstele adulte și înaintate, ratele de mortalitate pe grupe de vârstă atestând o autentică creștere a mortalității la aceste vârste și nu efecte de structură pe vârste a populației. Iar dacă analizăm fizionomia mortalității pe cauze de deces, constatăm că această creștere s-a produs, predominant, la decesele provocate de maladiile aparatului respirator (un plus de peste 18 mii decese în 1992 față de anul 1989).

Numărul deceselor infantile a marcat un recul după 1989, evoluție ce trebuie pusă în legătură directă cu scăderea numărului de născuți și îndeosebi al celor nedorți (cu risc ridicat de deces). Impactul reducerii numărului de decese în primul an de viață asupra ratei mortalității infantile se regăsește numai în anul 1991, când s-au înregistrat 23 decese infantile la 1000 născuți-vii față de 27 în anii 1989 - 1990. Nivelul din 1991, ridicat în sine, se menține și în 1992 - 1993, ceea ce nu reprezintă decât expresia persistenței factorilor socio-economici, culturali și medicali responsabili de valoarea ridicată a mortalității infantile în țara noastră.

În fine, se cuvine a menționa că durata medie a vieții rezultată din tabela trianuală de mortalitate 1991 - 1992 se

menține la nivelul scăzut al tabelii precedente (1989 - 1991) - 69,8 ani.

4. Spre o nouă fizionomie a intensității fluxurilor migratorii interne între medii?

Fluxurile migratorii interne (schimbări de domiciliu) au fost în anul 1990 de patru ori mai mari decât în anul precedent, odată cu abrogarea restricțiilor de stabilire a domiciliului. Valorile din anii 1991 și 1992 sunt considerabil mai mici, dar se mențin net superioare celor din 1989.

Tabel 4

România. Fluxurile migratorii interne, 1989-1992

- în mii persoane -

Sosiți	Plecați											
	Total				Din urban				Din rural			
	1989	1990	1991	1992	1989	1990	1991	1992	1989	1990	1991	1992
Total	192,9	786,5	262,9	293,2	49,5	170,4	79,7	111,5	143,4	616,1	183,2	181,7
În urban	144,0	691,8	185,4	186,2	37,1	142,7	53,1	71,2	106,9	549,1	132,3	115,0
În rural	48,9	94,7	77,5	107,0	12,4	27,7	26,6	40,3	36,5	67,0	50,9	66,7

Dacă fluxul rural-urban a dominat și domină în ansamblul migrației interne, câteva schimbări survenite rețin atenția și merită a fi semnalate și comentate. Componenta rural-urban a cunoscut creșterea cea mai importantă în 1990 pentru că era cel mai mult afectată de restricțiile vechii legislații. Fizionomia migrației în anul 1991 poartă amprenta exploziei din anul precedent și o anumită prudență se impune în interpretarea valorilor din acest an. În schimb, datele pe anul 1992 lasă să se întrevadă apariția unor tendințe noi, al căror mecanism causal trebuie căutat în schimbările sociale și economice pe care le cunoaște societatea românească în perioada de tranziție.

Asistăm în anul 1992 la o scădere de aproape 15 la sută a numărului de persoane care migrează din rural în urban, paralel cu o creștere de aproape 52 la sută a volumului migrației din urban în rural. Deși în valoarea absolută între cele două fluxuri se menține încă o diferență apreciabilă, în favoarea primului născut, evoluțiile paralele din 1992, ca și cele în direcția urban - rural din ansamblul perioadei 1990 - 1992, ar putea marca o schimbare a intensității celor patru tipuri de migrație internă și o relativă echilibrare a acestora, cu efecte pozitive asupra mediului rural atât din perspectivă demografică cât și socio-economică.

Tabel 5

România. Structura fluxurilor migratorii interne, 1989 - 1992

	1989	1990	1991	1992
Total	100,0	100,0	100,0	100,0
Din rural în urban	55,4	69,8	50,3	39,2
Din urban în urban	19,2	18,2	20,2	24,3
Din rural în rural	18,9	8,5	19,4	22,8
Din urban în rural	6,5	3,5	10,1	13,7

5. În loc de concluzii

În ceea ce privește migrația externă, să consemnăm doar nivelul emigrației: 97 mii persoane în anul 1990, 44 mii în 1991 și 31 mii în 1992.

Ce concluzii am putea reține după această prezentare a schimbărilor survenite în situația demografică a țării după anul 1989?

Evoluțiile paralele ale natalității, mortalității și migrației externe au condus la o situație demografică nemaicunoscută în România: o scădere a numărului populației în anii 1990 - 1993. Dacă în anii 1990 și 1991 scăderea provine din excedentul soldului negativ al migrației externe asupra unui sold pozitiv (în scădere rapidă) al creșterii naturale, în anii 1992 și 1993 acestui tip de scădere i se alătură cel natural, rezultat din excedentul deceselor asupra nașterilor.

Nu cred că scăderea moderată a numărului populației după 1989 trebuie apreciată drept catastrofală. Ea nu poate fi desprinsă de contextul și factorii care au generat-o, iar faptul că provine, fundamental, din scăderea natalității ne obligă a lua în considerare și cealaltă fațetă a realității: scăderea natalității are, atât pe termen scurt cât și mediu, avantaje deopotrivă la nivel micro și macro.

Evoluțiile demografice sunt în plin proces de desfășurare și nu poate fi vorba de o stabilizare, stabilizare care ar fi benefică atât în cunoașterea mecanismelor și factorilor determinanți, cât și pentru evaluarea implicațiilor demografice și socio-economice. Incertitudinea evoluțiilor viitoare provine nu numai din "neepuizarea" efectelor demografice ale actualului context socio-economic general al țării, ci și din necunoașterea posibilelor efecte ale unui context diferit.

Este cert că menținerea actualului context va duce la deteriorarea în continuare a situației demografice. O înrăutățire a acestui context ar accelera procesul de deteriorare și ar face imposibilă orice tentativă de abordare prospectivă a

evoluțiilor.

Redresarea actualului context socio-economic ar trebui să conducă însă și la redresarea situației demografice a țării, dar cu un decalaj în timp. Este greu de imaginat că vom mai avea în țara noastră o natalitate care să depășească 15 la mie pentru că în mod sigur vom asista la crearea unui nou model reproductiv al tinerelor cupluri, specific societății spre care ne îndreptăm, model în care ierarhia opțiunilor, preferințelor și gusturilor, ca și valoarea și costul copilului (elemente tipice ale microeconomiei fertilității) vor avea o altă fizionomie și alte dimensiuni. Iar o eventuală politică orientată spre redresarea natalității, politică ce nu poate fi imaginată decât bazată pe stimulente economice importante, nu va putea omite aceste noi realități.

Dacă ar fi însă să analizăm posibilele evoluții comparative ale natalității prin prisma sporului natural determinat de cele două variabile, cred că sursa revenirii la un spor natural pozitiv trebuie văzută mai degrabă în scăderea mortalității, rezervele fiind aici considerabile.

Tranziția este dureroasă și pe plan demografic și ar fi o iluzie a crede că alocarea anumitor resurse financiare - care nu pot fi decât limitate astăzi - ar putea schimba semnificativ actuala situație demografică. O astfel de schimbare nu poate proveni decât dintr-o redresare a situației economice și sociale și instalarea unei creșteri economice stabile, care să se concretizeze la nivelul individului într-o îmbunătățire a standardului de viață, iar la nivelul societății în capacitatea de a aloca fonduri considerabile pentru o politică demografică realistă.